

GERHARD GRAN

**BJØRNSTJERNE
BJØRNSON**

HØVDINGEN

8. DECEMBER 1910
IN MEMORIAM

KRISTIANIA
FORLAGT AV H. ASCHEHOUG & CO. (W. NYGAARD)
1910

BJØRNSTJERNE
BJØRNSON

GERHARD GRAN
BJØRNSTJERNE
BJØRNSEN
HØVDINGEN

8. DECEMBER 1910
IN MEMORIAM

FORLAGT AV H. ASCHEHOUG & CO. (W. NYGAARD)
KRISTIANIA 1910

NB Rana
Depotbiblioteket

Copyright 1910
by H. Aschehoug & Co.,
Kristiania.

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI

Da Bjørnson var død, skrev den tyske forfatter Ernst von Wolzogen nogen mindeord, hvor han fortalte, at der efter den 7de juni 1905 var nogen dage, da der herhjemme for fuldt alvor var tale om at utrope Bjørnstjerne Bjørnson til Norges konge. Wolzogen var meget ærgerlig over, at der ikke blev noget av det, og han utmaler, hvilket enestaaende eksempel nordmændene vilde ha vist verden, om de hadde vaaget et slikt uhørt skridt.

Men slik kan kun en utlænding tale; av flere grunde, men ogsaa fordi at i virkeligheten har vi jo vaaget skridtet, i virkeligheten var jo Bjørnson Norges konge i femti aar. Naar vi engang faar en samlet utgave av Bjørnsons verker — og det *maa* vi faa, det skylder vi ham, det skylder vi

os selv — en fuldstændig udgave, — ikke bare hans digtning, men hvert ord han har skrevet, og — saavidt det lar sig gjøre, hvert ord han har sagt, — altsammen i tilknytning til de begivenheter, som har fremkaldt ordene, — da vil det vise sig — jeg tror med uimotsigelig klarhet, — at han, stort set, i alle tilfælde var vort kompas, det styrende princip, hvorefter vi — bevisst eller ubevisst — med eller mot vor vilje — la vor kurs.

To konger har Norge hat i det 19de aarhundrede — Henrik Wergeland og Bjørnstjerne Bjørnson.

De fire regenter, som sat paa Norges trone, — vi skal gi dem alt, hvad der tilkommer dem, og være med paa at beundre den franske ild hos den ene, den fredsæle humanitet hos den anden, den ridderlige charme hos den tredje, den høie dannelse og alsidige kultur hos den sidste; — men det tænker jeg, at vi nu alle uten undtagelse kan være enige om, at ingen av dem hverken Carl Johan eller Oscar I eller Carl XV eller Oscar II — nogensinde, ikke i et eneste tilfælde har været det norske

folks ledere eller anførere; har de hat nogen betydning for vor fremgangslinje, saa har det været negativt, som hindringer, eggende hindringer, vækkere av vor motstand og vor samlingsevne. — Vil vi være retfærdige, kan vi ikke bebreide dem det; de kunde ikke ha gaat i spidsen for os, selv om de hadde villet, de var bundet i historiske forutsætninger, som det ikke stod i deres magt at fjerne. Men væk maatte disse forutsætninger eller virkningen av dem, skulde vi bli et folk som andre folk, og heldigvis hadde vi vore egne høvdinger, som altid holdt os vaakne, som sang mod i os, som fylket os og gik foran os paa den vei, vi hadde at gaa —.

Henrik Wergeland og Bjørnstjerne Bjørnson.

I.

Det norske folks skjæbne, det norske folks liv bølger som undervandssjøer i al Bjørnsons gjerning, i hans digtning, i hans tale, i hans handling; vor vekst i selvstændighetens æresfølelse, fremgangsverkets økende fart, samfølelsens stigende styrke — det er hans livs indhold.

Det er mit blod, min sjæl, der gaar
i hver en linje, som jeg slaar,
og derfor gaar den like.

Saa skrev han paa et kritisk vendepunkt i sit liv.

Men nu, da vi kan overse hele hans liv, nu kan vi sende ham disse ord tilbake i dyp taknemmelighet:

Det er *vort* blod, *vor* sjæl, der gaar
i hver en linje, som du slaar,
og derfor gaar den like.

*

*

*

Bjørnson delte skjæbne med de fleste av de norske høvdinger i middelalderen i det, at ikke hele folket anerkjendte ham for det, han var; der stod altid haard strid om hans merkestang og hadde han end en talrik og trofast flok av bjerkebeinere omkring sig, som elsket ham og aldrig svigtet, saa var der ogsaa mange baglere, som hatet ham av et oprigtig hjerte og ofte ikke undsaa sig for at bruke forgiftede vaaben. Saa modig Bjørnson var, — haardhudet var han ikke, han kunde ha øieblikke, hvor han følte det, som hatet slog bølgerne over hans hode og mismødet sænket mørke over hans sjæl.

Nei, hvor blir du dog av, du som eier den magt
at slaa løgnen og uretten ned,
der har kringsat mit hus og har ondskapens vakt
paa hvær vei — som jeg ut for min ævne har lagt,
og som nu bryter in
for med løgn og med had
at belure mit sinn,
og besudle hvært fad
i mit yndige hjem, hvor vi harmløse sad.

Nei, hvor blir du dog av! Denne aarlange spot
 har jo byttet mig bort for mit folk,
 har lagt taaker av løgn om mit digtningens slot,
 saa det synes selvdrykelsens mudderpøl blot,
 og et trollklomset dyr
 er jeg selv, til foragt,
 saa de „dannede“ flyr
 eller samles til jagt,
 for at bringe sit had ret et gjæstebuds slagt!

*

*

*

Allerede i det allerførste drama, hvor-
 med Bjørnson traadte frem for offentligheten
 finder vi ouverturen til alle de bitre kampe,
 som skulde komme til at staa om hans
 navn, der er gjenklang av hans egne sjæle-
 lige oplevelser og forudannelser i Sverres
 store monolog i *Mellem Slagene*, og der
 hvor kongen i slutten av stykket kaster
 masken og fremtræder som den han er, der
 taler Bjørnson — enten han nu tænkte paa
 det eller ei — paa en maate i eget navn:
 „Somme kalder mig en forbandet munk,
 som lyver sig ret meget til; andre siger,
 jeg er Djævlens tjener; atter andre, at jeg
 er Djævlens selv.

Men

nogle siger ogsaa: „Jeg er Sverre, Sigurds

søn, ætbaaren til Norriges kongestol!“ —
 Det kommer da an paa hvem der har ret.“

Igrunden gik det Bjørnson, som det gik en anden av hans helter, Olav den hellige, som aldrig fik den hyldest, som tilkom ham, før hans lik laa utstrakt paa Stiklestadsløtten. Men da faldt der skjæl fra alle øine, ogsaa de allersidste, som aldrig hadde set ham eller villet se ham. — Da det orlogsskib, som førte Bjørnsons lik fra det fremmede, passerte den sidste pynt i Kristaniafjorden, og hans hjemkomst — i fuld forstaaelse av hans betydning — fra Akershus blev hilset med kongesalutens en og tyve skud, — da var der kun én følelse i det norske folk.

Hans likfærd blev en uforglemmelig oplevelse. Jeg tænker ikke saa meget paa den officielle hyldest, som var arrangeret i Trefoldighetskirken, hvor alt var ordnet efter statskalenderen og alle de, som hadde staat Bjørnsons gjerning nærmest, var sat i skammekroken, — heller ikke paa de mere eller mindre vellykkede veltalenhetsstykker, hvor med berømte mænd sa ham det sidste farvel, nei jeg tænker paa det uforglemmelige øieblik, da kirkens dør blev aapnet, og kisten

blev baaret ut under maihimmelens høie og blanke tak, mottat av tusener og atter tusener blottede hoder i gripende stilhet; jeg tænker paa det endeløse tog, som gjennom tætpakkede folkemasser lydløst ormet sig opover Ullevaalsveien, paa de utallige stilfærdige ansigter, hvis tanker for én gangs skyld i alvor allesammen var bøiet ind mot én og samme gjenstand, saa vi følte at der er øieblikke, hvor folkesjæl er mere end en talemaate; toget fløt ind i det vakre hjørne av Vor Frelzers gravlund, hvor Henrik Ibsen allerede hadde fundet sin sidste hvile, folkehavet bølget utover bakker og hauger, men mellem lyse, nysutsprungne birke lød studenternes friske stemmer, som med rørende ungdommelig klang tolket hans deilige salme og „sang ham hjem“; hundreder av faner passerte gravstedet, og hver enkelt av dem sænket sig i hyldest mot den store kiste, som var svøpt i det flag, han mere end nogen anden hadde været med om at gjøre til folkets uplettede symbol. Man grep sig uvilkaarlig i at ønske, at den gamle selv kunde været med og oplevet denne rike opfyldelse av hans skjønne haab om at faa dø slik,

at den kulde de gav
smelter hen paa min grav,
at min sang staar i vaar
bak den barm, som var haard,
og gjør klar,
hvem jeg var.

II.

I over femti aar regjerte Bjørnstjerne Bjørnson, — og hans regjering var — som det heter i lærebokstilen — opfyldt av ustanselige og heftige krige.

Allerede i Molde begyndte han med at gjøre oprør mot skolen, og han har ikke været mange dagene i Kristiania, før vi træffer ham i alvorligere hærfærd; mens han endnu er hos Heltberg, staar han som folketaler paa Klingenberg og kjæmper mandelig for Harro Harring; hans første optræden i pressen er en krigserklæring til de herskende literære autoriteter med den aldrende, men mægtige Welhaven i spidsen; straks efter flytter han kampen over til Bankpladsen, gjør et vældig utfald mot teaterstyret, som ligger i død vandet, og angriper med

lystig kampglæde det evindelige repertoire man aldrig kan bli kvit: „Skulde man ikke saaledes kunne la den stakkars Emilie slippe for at banke mere med sit hjerte? Nu har vi hørt slutningsreplikken: „Der er vognen!“ saa ofte, la nu den stakkars pike engang faa lov til at kjøre avsted! — Ogsaa „Ulla skal paa ball!“ La hende det, la hende og Emilie more sig paa ballet og la dem saa gaa hen og lægge sig. La Rataplan og Pariserdrengen staa bakpaa vognen. — Og Kong Salomon og Jørgen Hattemager, la dem ogsaa være med paa ballet, la Bertha¹ spille en Kehraus for dem paa sit klaver og la dem saa gaa bak av dansen. — —“

Teaterkrigen vokser under Bjørnsons ledelsetil en nationalsak, til en kamp mot dansk aandshegemoni i Norge, Bjørnson organiserer krigen og samler tropper, og d. 6te mai 1856 sitter han i sniplogen i Kristiania teater med en stor skotsk vægterpipe og anfører det berømte teaterslag; en høvding paa 23 aar, herre over 600 mand allerede, kraftige lunger, fast bestemte paa at pipe den danske

¹ „Berthas klaver“ var titelen paa et av tidens mest yndede stykker.

overhøihet ut av Norges rike. Det blev hans første (foreløbige) seier.

Aaret efter er han i Bergen; der var ogsaa teaterkrig — naturligvis — mellem Ole Bull og direktionen. Bjørnson tar øieblikkelig ledelsen, stiller sig paa Ole Bulls side og drukner bestyrelsen i latter.

Men han lar sig ikke nøie med det; stortingsvalget nærmer sig; med sin merkværdige instinktsikkerhet ser han, at dette valg (1859) vil danne vendepunkt i vor politiske historie; han kaster sig ind i kampen, blir redaktør, sammenkalder møter, taler og skriver, fordeler rollerne mellem sine tropper, som strømmer til ham i stigende antal, valgdagen kommer, og det utrolige sker: ingen av de konservative kandidater blir gjenvalgt, fire nye blir valgt, *Bjørnsons* kandidater; de bergenske borgere er rasende over at de har latt sig dupere av denne jypling, denne sceneinstruktør, student og digter.

Med denne sin første politiske seier i lommen drager Bjørnson om høsten s. a. til Kristiania, hvor han straks begynder med at fortsætte teaterkrigen og sammen med Ibsen stifter „Det Norske Selskap“, et organ

for nationalfølelsens vekst. Samtidig styrter han sig med ungdommelig voldsomhet ind i *reformforeningskrigen*, en djerv forsvarskrig for de politiske partiers ret til at organisere sig, en av de heftigste bladkampe, vi har hat, hvor Chr. Frieles uhyggelige journalistik hadde sin første giftige blomstring. Og dog var dette kun forspillet til *statholderkrigen*, som endte med at Bjørnson for en stund maatte forlate valpladsen; men der gaar ikke mange aar, før vi atter ser hans hjelmbusk vaie foran rækkerne i *revisionskrigen*, hvor han sammen med Dunker førte hovedangrepet mot professor Aschehougs unionsforslag. Og det følger slag i slag utover: *signalfeiden*, hvor han har den store sorg for en tid at miste nogen av sine kjæreste venner blandt de danske grundtvigianere, og hvor Ibsen i dyp miskjendelse kalder ham en veirhane; *riksretskrigen*, betegnet ved mangfoldige spændende valgslag, hvor Bjørnsons kommandorøst runger over alle andre og samler til opbud mot den store avgjørelse; *religionskrigen*, hvor han, efter at ha vokset ut av ortodoksien, faar alle teologerne over sig (hvad der ikke er ganske fareløst); *hanskekrigen*,

hvor han vender sine vaaben mot mange av tidens mest fremragende forfattere og kunstnere, og i umiddelbar tilknytning dertil det store *sedelighetsfelttog*, hvor han kjemper mandelig mot slegtens degeneration; *kon-sulatkrigen*, det *store samlingsfelttog* og endelig like til han lukket sit øie — *landsmaalskrigen*.

Man skulde tro, det kunde være nok, men Bjørnsons vældige virketrang var umættelig; som den viking han var gik han i leding og fandt kamppladse ogsaa utenfor landegrænsen, stillet sig i rækkerne blandt dem, som kjæmpet for ret og sandhet ute i den store verden, sluttet sig til den lille tapre skare av mænd, hvem det tilslut lykkedes at velte det bjerg av lumpenhet og fordærvelse, som — under navn av Dreyfussaken — i aarevis laa som en mare over Frankrikes sjæl; ropte, saa det hørtes viden om, om al den skjendsel, som blev begaat mot nord-slesvigerne, finnerne, rutenerne, slovakerne, polakkerne i Preussen, og hadde paa sine gamle dage den store glæde, at hele folk kom og fuldtakket ham, fordi han hadde magtet at aapne verdens øre for deres sak.

Stor hvile var der ikke i dette liv, og stor hvile undte han heller ikke os. Men det skal vi ikke klage over, ti alle de krige, han førte, de var ikke av dem, som herjer, men av dem, som bygger landet, og naar undtages landsmaalskrigen hvis utfald endnu ingen kjender, saa staar det vel allerede nu klart for os, at han selv der, hvor seieren gik gjennem nederlag, ikke førte os paa avveie, men at han med instinktmæssig sikkerhet og i pakt med vor historie altid gik foran der, hvor vi stod os paa at følge ham.

Nei, hans kampiver og hans fremgangsuro skal vi ikke bebreide ham; men der kan jo være et og andet *ellers*, som vi kunde ha grund til at knurre over. Mest det kanske, at hans regimente stundom kunde falde lovlig landsfaderlig; der kunde være noget irriterende i det, at absolut intet syntes ham uvedkommende, han hadde det stundom, som sin store lærer Grundtvig, med at blande sig i forhold, hvor ingen hadde indbudt ham; hans iver efter at hjelpe — klare og ordne — var av og til sterkere end hans taktfølelse; det hændte ham, at

han rev istykker eller slog ned i tilfælde, hvor en varsommere haand — eller slet ingen haand — hadde været at foretrække. Der kommer noget slikt frem stundom i hans offentlige liv, og vi finder ogsaa spor av det i hans digtning. Men dette og andre indvendinger, som nok lot sig plukke frem med en god vilje, er dog ubetydeligheter, som neppe forstyrrer helhetsbilledet av denne høvdingeskikkelse, hvis evne til at hjælpe i regelen var likesaa stor som hans vilje, som hadde en magt til at samle som ingen anden, som i mere end et halvt hundrede aar stod som den altid bekjæmpede, men tilslut altid seirende leder av det norske folk.

Dette — høvdingeskikkelsen, folkeføreren, den ukronede konge er det første, som stiger frem i vor sjæl, naar vi tænker paa Bjørnstjerne Bjørnson. Jeg mener ikke herved, at vi skal etablere nogen rangforordning mellem de forskjellige omraader av hans gjerning, at vi f. eks. skal tro, at hans digtning er noget underordnet, som vi skal stille i anden række. Men jeg mener, at al hans gjerning, ogsaa hans digtergjerning, er dele av hans herskergjerning.

Bjørnson var jo ikke digter slik som mange andre, at han sat paa sit verksted uten tanke paa den verden som omgav ham, og filet smykker bare til pryd; alle hans digte var vaaben, redskaper — ogsaa de kan være smykker, som vi vét, og Bjørnson har smedet nogen av de skjønneste i verden, — men de skal jo ogsaa brukes til noget. Selv hans bondenoveller, der staar for de fleste av os som ganske tendensløse idyller, — Bjørnson hadde sin hensigt med dem, sin bestemte politiske og sociale hensigt, han har selv sagt det. Han mente gjennom dem at hjelpe til opfyldelsen av et av grundlovens hovedløfter, han mente i disse yndefulde folkelivsskildringer at gi bønderne noget at vokse paa, og naar han samtidig fremmaner de sterke billeder fra vor storhetstid, Kong Sverre, Sigurd Slembe, Olav d. hellige, Arnljot, saa er det for fra oldtidens vælde at hente kraftkilder til nutidens kampe, for at bygge bro fra sagalivet til bondelivet.

Og for al hans nutidstigtning ligger det jo klart i dagen, hvert eneste av hans digte eller dramaer eller romaner har sit bestemte

erende, er utslag av hans frugtbare hersker-
gjerning over Norges land, er født av et
brændende ønske om at søke dets savn
og at øke dets gavn
ifra grænsen og ut til det drivende garn.

III.

Den uundværligste betingelse for, at en folkeførers gerning skal bli dyptgripende og varig i sine virkninger, er at han elsker sit land. En genial, men fædrelandsløs kondottiere kan nok gjøre underverker, som forbauser hans samtid og sætter verden paa hodet i nogen aar, men slik rotløs ærgjerrighets arbeide vokser det ikke av, det er bygget i luften og ramler, straks han som bar det, er borte.

Hos Bjørnson var fædrelandet allestedsnærværende, Norge var aldrig ute av hans sind; han tok det med sig, hvor han drog hen. Om man besøkte ham i Rom eller München eller Paris, saa var det som at komme til Aulestad. Det var bare bjeldekua som manglet, sa hans ældste søn.

I 1868 var Bjørnson i Marienlyst tilstede ved et grundtvigsk møte, som gjorde et dypt indtryk paa ham, derfra skrev han hjem:

„Jeg tænkte paa mit fædreland. Alt godt og stort, som møter os utenfor det, fører tanken hjem. Man elsker det for det som det har, og for det, som det mangler. Naar man ser, hvad større rigdom kan gjøre, elsker man det, fordi det er saa fattig og maa savne og vente. Naar man ser hvad det allikevel har renere og ædlere i sin ensomhet, saa elsker man det, fordi man kan være stolt av det. Og man elsker det, som man elsker sin egen opgave, man sværger i sig selv, det skal frem, det *skal* frem! — leve gamle Norge.“

Slik reiste Bjørnson. Hvor han kom, saa han efter byggeemne til sit land, det han, som den høvding han var, saa paa som sin opgave; opdaget han noget, som han syntes passet for hjemmet, saa tænkte han straks: det skal vi indføre, naar jeg kommer hjem, eller han hadde ikke taalmodighet til at vente, men sendte bud — øieblikkelig; nu maatte det ske.

Alt hvad som er og vokser i Norge,
 hadde hans hjerte, det største med det mind-
 ste; han var som Romsdalsfjorden en sol-
 skinsdag

naar stille i straalende fryd han kommer,
 og alt som har navn,
 bare han ser det, han tar det i favn
 speiler det, vugger det —
 var det saa fattig som graastensmosen,
 var det saa flygtig som bækkeosen.

Stundom finder han ord for sin kjærlighet
 til landet, som ikke kan betegnes som andet
 end den rene forelskelse i det. Hør, hvad
 han skriver til rektor Steen paa et tidspunkt,
 da denne var gjenstand for den lumpneste
 forfølgelse:

Ikke sant, dette Norge
 med skib og baater,
 dype malmleier
 og fulde sildekorger,
 de pokkers sæterveier,
 og tømmerflaater
 og engslaatt
 og kudrott
 og hæstedrifter
 og smaler og annet smaat,
 renjagt og andre bedrifter — —
 det er nu saa kjært, som det er godt,
 og saa er det det vakreste hjem et folk har faat.

Æn gjeita du om vaaren
under fugle-spillet omkring gaarden —
det sortner i aaser, det hvitner i fjæll,
og elven skurer i bakkehæld — —
dette Norge, vi forstaar det,
at en kan nok lide litt for det!

Ikke sandt — slik taler en eisker til den
han har kjær; denne ømhet som aldrig blir
træt av at opsøke og kjærtegne de mangfol-
dige yndigheter han finder hos sin elskede! —

IV.

Til fædrelandskjærligheten kommer *troen*. Ingen kan være høvding uten tro. Uten forvissningsevne ingen handling. Bjørnson var et dypt religiøst gemyt: hvadenten han stod paa barnetroens eller paa utviklingslærens grund, hans forvissning var like straalende, hans trosbehov og trosevne like ukuelig; det var hans styrkes hovedkilde. Hans tro paa det norske folk var rørende og uovervindelig. Jeg husker, at han endnu langt ute i syttiaarene hadde det meget travelt med noget han kaldte *folkeaand*. Vi unge — eller ialfald det skeptiske hold jeg hørte til, — haante dette ord, syntes det var en diger folketalerfrase som ingenting betydde. Men vi tok skammelig feil, i Bjørnsons mund ialfald svarte det til en haandgrikelig og alvor-

lig virkelighet; *den norske folkeaand*, det var gjenstanden for hans trofaste og taalmodige tro, og han oplevde da lykkeligvis ogsaa at se den naa frem paa de veier, han hadde utstukket for den. Det var ikke i alt saa let for Bjørnson at opretholde denne tro; for var han end i mangt og væsentlig norskere end nogen, saa var han i andre ting nok saa forskjellig og fremmed. Navnlig i tempoet; det voldsomt fremstormende som var saa sterkt i hans natur, kan neppe siges at være særlig norsk. Det var med ham som med Wergeland.

Kunde Wergeland stønne i utaalmodighet: Hvorfor skrider menneskeheten saa langsomt fremad? saa kunde Bjørnson bli rassende, hvergang han rendte sit hode mot den træghetsmur, som har faat sit nationale symbol i det Ivar Aasenske mundheld: Me ska koma, om inkje saa braatt. Ja for

jamen gaar det ofte nok
saa tungt, tungt, tungt.
Det var fornø'n her kom en flokk
av ungt, ungt, ungt.
Vor livsens sak — i stunda den
gaar op, saa glir den unda' gjæn.
Ja, for støtt er her noen som sætter sig ner
og vil ikke mer. (1888)

Og denne eiendommelighet, som hører til vor nationalkarakter, var ganske særlig fremtrædende netop paa det tidspunkt, da Bjørnson kom til, — og langt utover. Da han kom til hovedstaden, var der fred og ingen fare, død som stille som i Molde, han kom fra, og hvor latinskolens eksamensfest er aarets begivenhet.

Vi lever i femtiaarene og begyndelsen av sekstiaarene under Schweigaards merke; næringsliv først og næringsliv sidst, der laa matos over landet. Ikke en vinge, som forsøkte at løfte sig ut av denne tunge kvæleluft, som Bjørnson gjentagne ganger snakker om:

De gode hoder — og de daarlige hermet snart efter — fandt et slags trøst i at haane. Der var nogen aar, at *Heine* blev Norges yndlingsforfatter; og det man søkte hos *Heine* var spotten og fremfor alt selvforagten. — *Her* kunde ingenting ske, intet stort trives; vaaget nogen at kvække, en digter at synge, en kunstner at skape, en politiker at ha en idé, — saa møttes han av ironiske smil. Naive mand, som kan tro, at her er plads for slik luksus. Og

naivitet var det værste, man kunde bli beskyldt for.

Ut av denne stemning vokste der et slags ilske, et formelig hat mot dem som vilde noget utenfor den veistump, „som forelaa“. Det varte i adskillige aar. Endnu i 1864 skriver en maler til en ven i Düsseldorf om sin hjemkomst til Kristiania; det er Bjørnson selv som i let forklædning gir uttrykk for sine egne følelser.

Maleren var reist hjemover med de lyseste forhaabninger om at bygge et skjønhetstempel i Norge; men han blir unegtelig noget betænkelig, da han tar tæften av land; det sker alt ombord paa det skib som fører ham fra Kjøbenhavn til Kristiania; der var flere nordmænd ombord, store karer i ulveskindspelser, som driver op og ned paa dækket. Maleren som var en omgjængelig mand, gav sig ikast med en av dem, — den største, en ren kjæmpe. Da de hadde snakket litt sammen, spurte kjæmpen: „Er De kunstner De da?“ —

„Ja.“ (ydmygt) —

„Det var det jeg tænkte. — Kjære, hvad har nu en saan som De at leve av?“ —

„Av det jeg fortjener“ (stammende). —

„Hvad kan De fortjene da?“ —

Tausket. —

Om en liten stund: „Kjender De Tide-
mand?“ —

„Ja.“

— „Han blir vel gammel nu?“ —

„Aa — nei.“ —

„Men han er jo svært klæk og klein?“ —

„Ja han er en fin natur — —“

Det interesserte øiensynlig ikke kjæmpen.

„Han maler altid det samme,“ sa han.

„Kjender De Ole Bull?“ —

„Ja.“

— „Han blir gammel nu!“ —

„Kjære — —“

— „Aa det er snart forbi med ham nu

— — Hvad fanden skal en saadan en leve
av, naar han blir gammel? —

Kjender De Welhaven?“

— „Nei“ —

„Gammel og klein, det knyr ikke i ham.

— — — Kjender De Vinje — Dølen?“

„Nei.“ —

„Skrangler gaard imellem. Har De været
i Kristiania før. Har De været i teatret?“ —

„Ingen av delene, men teatret er jo blit norsk nu — hvordan gaar det?“ —

„Skidt, fire jurister og en doktor paa det, saa kan De selv skjønne.“ —

„Men kunsten, mener jeg, de unge norske talenter —?“ —

„Skidt; blir ikke noget av nogen av dem; de er de samme bestandig; ingen gaar der — — — Ser De vi norske er ikke skapt for kunst og den slags greier; det blir aldrig til noget. Nei, de danske kan den ting! — Men det forstaar sig: det er ogsaa det eneste de kan.“

Hele Danmark knust! Den forfærdelige sat mægtig og saa ut i den vide verden, sökende hvad han ellers kunde opsluke — —.“

Slik blev kunst og alt det som heter høiere aandsliv møtt i Schweigaards Norge; der skulde en sand kulsvietro til for at kjæmpe sig frem mot dette gjenklangsløse tykke; men det var netop det Bjørnson eide, hans glade forvissning om sin egen og det norske folks fremtid steg som en blank vandstraale tversigjennem kvæleluften og faldt forfriskende ned over os alle.

Han blev „— — den friske iling i
vort træge vanegjænger“;

han blev „den salte havstrøm, som
i vore lumre fjorde kom“.

Den bitreste haan, den skammeligste for-
følgelse, den lumpneste baktalelse magtet
ikke at frastjæle ham troen paa det land og
det folk, som var hans „opgave“. —

V.

Hans tro overvandt alle hindringer, fordi han av naturen var utstyret med *en magt og en myndighet*, som der vel aldrig har været maken til i dette land. Det viste sig straks; alt da skolegutterne spilte komedie paa Molde, var han stykkets selvskrevne konge, og da han blev student, flokket kameraterne sig om ham; selv de gjenstridigste maatte bøie sig. Ernst Sars var en av de gjenstridige, han var vel den intelligenteste og den mest belæste av hele kredsen, og det var ingenlunde hans agt uten motstand at overgi sig til en student med non; han vilde gjerne gi sit besyv med i laget; „jeg brændte, som det heter, efter at faa knevelen løs; men enten fik jeg ikke et munds ord for mig eller det, jeg sa, faldt til jorden og

syntes mig saa yderlig ubetydelig i sammenligning med, hvad Bjørnson hadde sagt“.

— — „Alverden vet nu,“ fortæller Sars videre, „at Bjørnson er en meget myndig mand og har et meget bydende væsen. Dette kom allerede sterkt frem i hans unge dage; han viste sig allerede da som en født hersker-natur. Han hadde alskens planer og projekter, og han disponerte meget ugenert over sine venner eller kamerater til at faa utført hvad han hadde foresat sig. Han agerte som et slags forsyn for os, stak ut for os vore respektive fremtidsbaner, anviste os de arbeider eller opgaver, som passet for os o. s. v.“

De kunde nok knurre og stri imot saaledes at bli behandlet „som brikker i hans sterke haand“. Men det endte med, at de gav sig; netop de bedste av dem bøiet sig. Og slik gik det bestandig livet fremover; ansigt til ansigt var der faa som kunde staa sig mot ham, naar det var noget han vilde.

Den mest haandgriperlige aabenbaring av den vældige magtkilde i Bjørnsons sjæl, viste sig vel fra talerstolen. Vi som har

været saa lykkelige at leve samtidig med ham, har vel alle vore minder om stunder, hvor vi har latt os omsuse av hans sterke aand og motstandsløst har overgit os i hans myndighets vold.

Jeg vil fremkalde et enkelt av dem. Det er en og tredive aar siden; men jeg husker det som det var igaar.

Det var i 1879. Arbeidersamfundets sal kunde ikke rumme mere end en brøkdel av de menneskemasser som strømmet til for at være med paa det store flagmøte; de som ikke kom ind, kunde likevel ikke bekvemme sig til at gaa hjem, men blev staaende tvers over hele Torvgaten i haab om at ord skulde falde ut til dem gjennom de aapne vinduer.

Oppe i salen var der stof til en eksplosion, tætpakket stod venner og fiender, der de engang var kommet; ingen kunde flytte sig.

Først talte Vullum; vi talte høit med hverandre, vi hørte ikke, vi pep ikke, — vi gad ikke. Stort bedre gik det ikke Sars; det var ikke derfor vi var kommet. Vi var kommet for at høre Bjørnson, for at tiljuble ham, eller for at pipe ham ut.

Da han viste sig paa talerstolen, brød der en storm løs, hænderne løftet sig truende i veiret, piperne skingret, bravoropene hyltes. Bjørnson bare viftet med et stort lommetørklæ, det egget dyret, og stormen blev til orkan; det syntes aldrig at skulle ta ende.

Men saa braket der pludselig et alt overvældende: „*Stille!*“ fra talerstolen; det presset sig ind mellem vindstøtene, skapte et sekunds stilhet, som Bjørnson straks brukte til at begynde i. Litt efter litt lænket han de vilde bølger.

„Naar vi ikveld har stevnet et møte,“ slik omtrent staar hans indledningsord i min erindring, „for at gjøre vort for at faa fjernet unionsmerket av det norske flag, saa er det naturligvis ikke, fordi det i og for sig er saa viktig, om de gule farver staar i den tøilap eller ikke; men det ligger dypere, det er ikke bare det norske flag, — det er de norske sjæle som bærer dette merke brændt i sig.“

Og saa gik det løs, snart haglet det med vittig haan, saa salen stod i et skum av latter, snart lød der dype fædrelandske toner, saa man kunde høre forsamlingens aande under opmerksomheten; piperne faldt slunkne

ned i vestelommen, al hyssen forstummet, og da han endelig sluttet efter at ha holdt os fjetret i to timer, var bifaldet endeløst — med et vældig ekko i folkemasserne ute i Torvgaten.

Det var magt.

VI.

Vor største og mest dyptgaaende historiker har engang for fuldt alvor betegnet de ledende magter som har behersket de store tider i norsk politisk historie siden 1814, med det morsomme ord: *poetokrati*.

— Poetokrati — digterstyre!

Kongestyre, adelsstyre, embedsstyre, folkestyre — ja vel, men digterstyre!

Der kan nok være grund til at bli betænkelig. De egenskaper man tænker sig som de mest fremtrædende hos digteren, synes ikke at være de, man først og fremst forlanger av en statsmand. En fantast eller drømmer i spidsen for en nations offentlige liv — det kan aldrig gaa godt! —

Naa, det kommer jo naturligvis an paa, hvordan digteren er forøvrig.

At ha betrodd sig til Welhavens ledelse, vilde f. eks. neppe ha været fornuftig, han kunde snart ha omskapt landet til en æstetisk anstalt; og Jonas Lie — hans eventyrlyst kunde let ha ledet os ind paa flyveforsøk som hadde kjørt os i grøften, slik som det daglig pleier at gaa med flyverne; og det hadde vel heller ikke været raadelig at slippe Ibsen til med at sætte torpedo under arken.

Men med Wergeland og Bjørnson var det anderledes.

Der kan jo ogsaa hos Bjørnson forekomme ord, som er skikket til at gjøre praktiske folk urolig. De ældre av os husker nok et beskt digt han engang skrev til Fredrik Stang, hvor det bl. a. heter:

Du siger: digterne maa ikke dømme, —
i statsmandskunsten høver aldrig drømme
Jeg svarer: ingen fatter livets spil,
som ei av drømmene vil lægge til.
Av savn, av kræfter som vil form, de stiger,
i luften aander; ikke mer de viger,
for alle vaakne mot det samme higer.
Av folkedrømme blir en statsmand til,
de skapte ævnen og den sak han vil — —
Og hvis han glemmer det, de næste drømme
den næste skaper, som skal ham fordømme. (1871)

Slike ord og lignende bidrog i sin tid hos mange til at gjøre politikeren Bjørnson umulig. Og der kan vel endnu være adskillige, som mener det samme; en mand som vil gi drømmene en slik plads i statsmandskunsten, kan vi ikke lite paa.

Men ser vi litt nærmere paa det, saa har kanskje Bjørnson ret likevel. En virkelig statsmand har sikkert aldrig manglet fantasi. En ukepolitiker som Metternich, hvis kunst eller kunster bestaar i at holde det gaaende fra dag til dag, kan nok greie sig med en smule opfindsomhet; men en virkelig folkeleder, som magter at utstikke gangbare fremtidsstier for sit folk, han kan nok ikke undvære fantasi.

Bjørnsons fantasi var ingen spøkelsesfantasi, hvis syner hang i luften, hans aand var dypt rotfæstet i det folk, som var hans opgave, og han fik derfor — om jeg saa skal si — ganske gratis — utallige traadløse bud fra dets skjulteste behov, fra dets krav, fra dets aand. —

Taaket er det sidste ord nogen kan bruke om Bjørnson; han var altid klar; hans fremtidssyner (eller drømme som han

stundom kaldte dem) var geniale forlængelser av hans *virkelighetssans*.

Ja, for denne poet levde ikke i skyerne. Han var utrustet med sanseorganer, som ingenting undslap. Selv i hans saakaldte romantiske digtning vrimler det av glimrende smaaatræk, virkelighetsmættede smaaatræk som bærer bud om en forbausende skarphet i iagttagelsen.

Da han en og tyve aar gammel med én gang som en ny stormagt brød ind i pressen, begyndte han ikke, som de allerfleste unge mennesker, med at skrive hen i taaken; han tok straks sigte paa virkelige, haandgripelige, „foreliggende“ spørsmåal, og han var ikke langt fra at træffe blinken første gang han tok vaaben i haand.

Hans teaterkritik (fra femtiaarene) er uten sammenligning den bedste, som er fremkommet hos os, og dens fortrinlighet beror først og fremst paa hans gjennomtrængende øie, som ikke blot straks saa enhver unaturlig bevægelse, men som ogsaa øieblikkelig opdager alle et talents muligheter, — og paa hans fintmerkende øre, saa lydhørt for den ringeste antydning til en falsk betoning.

Da han første gang for alvor deltok i en politisk diskussion, i sin kamp for Reformforeningen, blev han haanet av Friele, — og hans tanker utskjeldt for uklart digtervrøvl, som intetsteds hørte hjemme i det virkelige liv. Naar vi *nu* læser disse artikler, forbauses vi, ikke blot over deres sundhet og klarhet, men endnu mere over den sikkerhet, hvormed ræsonnementet er vokset ut av den politiske situation, som denne „digter“ saa klarere end nogen av de professionelle politikere i sin samtid.

Bjørnsons øie var ikke bare skapt for de store „utsyn“, men var fuldt saa opmerksomt for „de nærmeste krav“; han har derfor sat merker, ikke blot i vort literære, politiske, religiøse og sociale liv i de store linjer, men ogsaa i mangfoldige prosaiske hverdagsting, — liketil smørproduktion og bokstavering.

VII.

U t av denne hans utprægede virkelighets-
sans vokser Bjørnsons sjeldne *retfærdighet* ;
kun den som ser, kan være retfærdig. Jeg
tænker ikke herved først og fremst paa hans
energiske motstand mot al uret, paa hans
indlæg til fordel for Arne Kulterstad, Drey-
fus, Sletten o. s. v. eller paa hans kamp for
de undertrykte i samfundet — husmændene,
arbejderne, kvinderne. Saa værdifuldt end
dette er, og saa fremtrædende et træk i
Bjørnsons natur, saa er det dog noget næsten
selvfølgelig, noget han har tilfælles med en-
hver demokratisk følende digter eller folke-
leder.

Nei jeg tænker først og fremst paa, hvad
jeg vil kalde det *konservative* i hans ret-
færdighet, — retfærdighet mot motstandere.

For en betragtning som ser Bjørnsons gjerning stykkevis, kan dette synes overraskende. Der er vel ingen, som har fulgt litt med, som ikke husker tilfælde, hvor han forekom haard, ubarmhjertig, grusom, — hvor han stormet frem mot sit maal uten at ta billige hensyn — til medmennesker eller til forhold, som laa saarbar i andres pietet.

Det er ganske vist saa, men kunde ikke være anderledes; det er absolut umulig, at en handlingens mand kan være helt utretfærdig i kampens øieblik. En videnskapsmand kan sitte paa sit studerværelse og veie — paa den ene side og den anden side — og komme til resultater, hvor vegtskaalen neppe vipper. Men den som skal gripe aktivt ind i livet, han maa, efterat alt er vel overveiet, ta et standpunkt og et sigte; han skal frem etsteds, og *kan* umulig under fremmarsjen se baade til høire og venstre; for da blir der ingen handling av.

Bjørnson var sig vel bevisst dette. Jeg vet, at det ofte hændte ham, at venner kom til ham, mens han stod midt i en kamp eller var rustet til felttog, og gjorde indvendinger,

gjorde ham opmerksom paa et eller andet, som de fandt ubillig eller urimelig. Men han kunde ikke ta hensyn til det. „Nei, *nu* kan jeg ikke høre paa dere, nu er det bare dette ene det kommer an paa, at tænke paa noget andet vilde være hefte. Senere faar vi se kanske.“ Dette er en nødvendighet, en svakhet om man vil, men en nødvendighet i handlingens psykologi.

Men bakefter kunde han gaa kamppladsen over paany, reise op igjen hvad han hadde rendt overende, finde frem hvad han hadde løpet forbi, men som det var værdt at ta med. Der var, som jeg har antydnet, ogsaa et sterkt konservativt element i hans natur; han var ikke bare nedriver og nybygger, men ogsaa bevarer.

Hans vidtomfattende og dyptgaaende humanitet kunde ikke finde sig i at virkelige livsværdier skulde gaa tilspilde, selv om de fandtes midt i fiendens leir. Hans biografi er fuld av slike upartske, retfærdige eftersyn til opreisning for det, som han i en god saks tjeneste hadde været nødt til at slaa ned eller overse i aktionens øieblik.

Tydeligst ser vi det i hans digtning; selv

redaktør Friele, som i aarevis hadde været som en bisk hund i leggene paa ham, blev, da han tok ham op til digterisk behandling, tilslut noget henimot en sympatisk personlighet; og da han — efter en haard kamp mot kongedømme, mirakeltro, kapitalisme — i sin digtning eftergaar kongens, mirakelprestens, kapitalistens psykologi, saa sker det med øm forstaaelse av de værdier, som kan findes ogsaa bak disse ældgamle samfundsmagter.

Et sjelden vakkert eksempel paa denne humane og konservative retfærdighet finder vi i „Magnhild“. —

Magnhild var, som De husker, et forældreløst barn, som blev optat i en prestefamilie; et uendelig snævert landsens prestehjem, hvis medlemmer gik i en bitte liten sirkus av vaner, hvor et livsens pust aldrig naadde hen. Magnhild kunde i sin opvekst heller ikke se andet end den trange lukkethet hos disse mennesker, taknemmelighetsfølelse kunde ikke spire i denne luft, som tilslut drev hende i armene paa den ekle Skarli.

Men saa kom hun engang, adskillige

aar senere, til at kike indom prestegaarden, paa et tidspunkt da kjærligheten hadde naadd hendes hjerte og aapnet nye øine i hende.

Og hør hvad hun nu ser: Hjemmet var uforandret, fruén og døtrene sat med sine broderier, som de altid hadde gjort, og presten fortalte i det samme drævende tempo sine historier om begivenheterne i bygden; men „saa blev fortællingen avbrutt ved, at det skrapte ydmygeligen paa døren; det var naturligvis hunden. Den svære prest reiste sig straks for at lukke ham ind, gav ham gode advarende ord, som blev motat med logrende tilbakeholdenhet. — Hunden saa sig rundt. Og da fruens øine aabenbart saa mildest paa den, gik den straks dit og slikket den haand, som blev rakt ned. —

I det samme reiste Magnhild sig, gik like hen til fruén og strøk hendes haar; hun følte, at alle saa paa hende, men mest fruén, i forlegen forundring — og Magnhild hadde ikke evne til videre at klare, hvad hun her hadde paatat sig, skyndte sig derfor ut.

Der blev stille i stuen efter dette.

Hvad var det? Hvad var hændt? Det var

hændt, at Magnhild hadde om formiddagen faat et brev som vi kjender; men derefter saa hun paa prestegaardslivet med nye øine. — Det kjedsommelige oplot sig; hun saa bak det ind i en hjertelighet og en uskyld, hun altid hadde overset, og hun begyndte at ane noget.

I prestens fortællinger, fra den største til den mindste, ikke et ord, som gav mindelse om, at han eller nogen av dem hadde gjort noget godt. Man maatte selv opdage det. Men det hadde hunden gjort, før Magnhild hadde gjort det.

Den takket; hadde hun nogensinde gjort det? Og det strømmet saa sterkt ind paa hende, at hun maatte der hen, hun ogsaa.“

Og herefter følger en side eller to til det stakkars forkrøblede prestehjems opreising, som sammen med det, jeg har citert, er noget av det vakreste Bjørnson har skrevet.

VIII.

Jeg har tidligere nævnt, at hans digterverker altid var vaaben, redskaper — i hans kamp, i hans arbeide.

Men hans vældige digterbegavelse skjænket ham ogsaa andre, mere direkte hjælpetropper til hans herskergerjning. Hans suveræne herredømme over sproget skapte midt i kampen pludselige og overraskende billeder, saa hans tanke lyste i øinene paa hans undersaatte, de villige, som de gjenstridige, og fødte ramrende ord paa hans læber, som trængte umiddelbart ind i tilhørernes sind og løp landet rundt paa jagt efter nye proselyter; det utpræget dramatiske element, som laa saa dybt i hans natur, gjorde de politiske kampe under hans ledelse til spændende optrin, gjorde situationen akut, jog alle dens

traader ind mot en avgjørelse, en katastrofe.

— Og hertil kom hans skuespillergeni, — til ordets plastik hele den ydre, legemlige, dette orkester av en stemme, som hadde en toneart for hver stemning, og som var utviklet til en foredragskunst som aldrig lot en nuance falde til jorden.

Saaledes utrustet var denne høvding, sjelden har saamange herskeregenskaper sat hverandre stevne hos en og samme personlighet: en fædrelandskjærlighet om som elskov, en tro som flyttet bjerge, en personlighetens magt som overvandt alle hindringer, et instinkt som saa ind i fremtiden, en virkelighetssans og en handledygtighet, rede til at ta fat paa de „nærmeste krav“, en retfærdighet som veiet alle værdier.

Og gydt utover det hele et digtergeni, som forgyldte al hans gjerning, saa den lyste over mange land.

Ja her var isandhet overflod. Han behøvde ikke at spare, med ødsel haand slængte han omkring sig uten smaalig frygt for tyve og røvere. En uuttømmelig frugtbarhet. Det er ikke noget tilfælde, at et av hans

skjønneste digte er en hymne til frugtbarheten. Han likesom Wergeland, og begge fandt de det samme symbol, det deilige vaarregn, som vækker alle jordens safter tillive.

Og endda skrev Bjørnson sit digt, da døden alt hadde tat sit første alvorlige tak i ham, og han laa der næsten lam paa den ene siden, et knapt aar før det var slut — —

Regn, regn!
 Hele naturen
 stod sturen
 en brud som forsmægtet,
 en brud som brudgommen fornægtet.

Og saa kom regnet — —
 ikke med torden og styrtende skraal,
 som var hærværk dets eneste maal.

Nei, i det spinkle og vare begynnende
 høstes melodisk et smaamuntert nynnende —
 som til en dans. Og føræn en sanset det
 mere kom til og saa sang det og danset det.
 Uraad at skjelne, hvor mange der var
 av svingende, syngende, luftlette par.
 Nerover bærget og skogen det bar,
 bortover ælven og utover dalen,
 lystig var stemningen, stor nok var salen.

Der hvor de syngende, dansende svævet,
 farver der tændtes, det bøide sig hævet,

duftbølger fulgte det dansende kor,
og sang fløi til veirs av den dans-traadte jord.

Men under sin jubel slet intet de glemme,
de hører den sagteste klagende stemme,
de frælser det usleste græsstraa i klømme,
gaar in til det innerste hjærteblads gjømme,
og ned hvor de tynnesten rottrævle-fingre
sig tørste og bleke om jordklumpen slingre.

En slik velsignet frugt bargjørende vaar-
regn var Bjørnstjerne Bjørnson over Nor-
ges land.

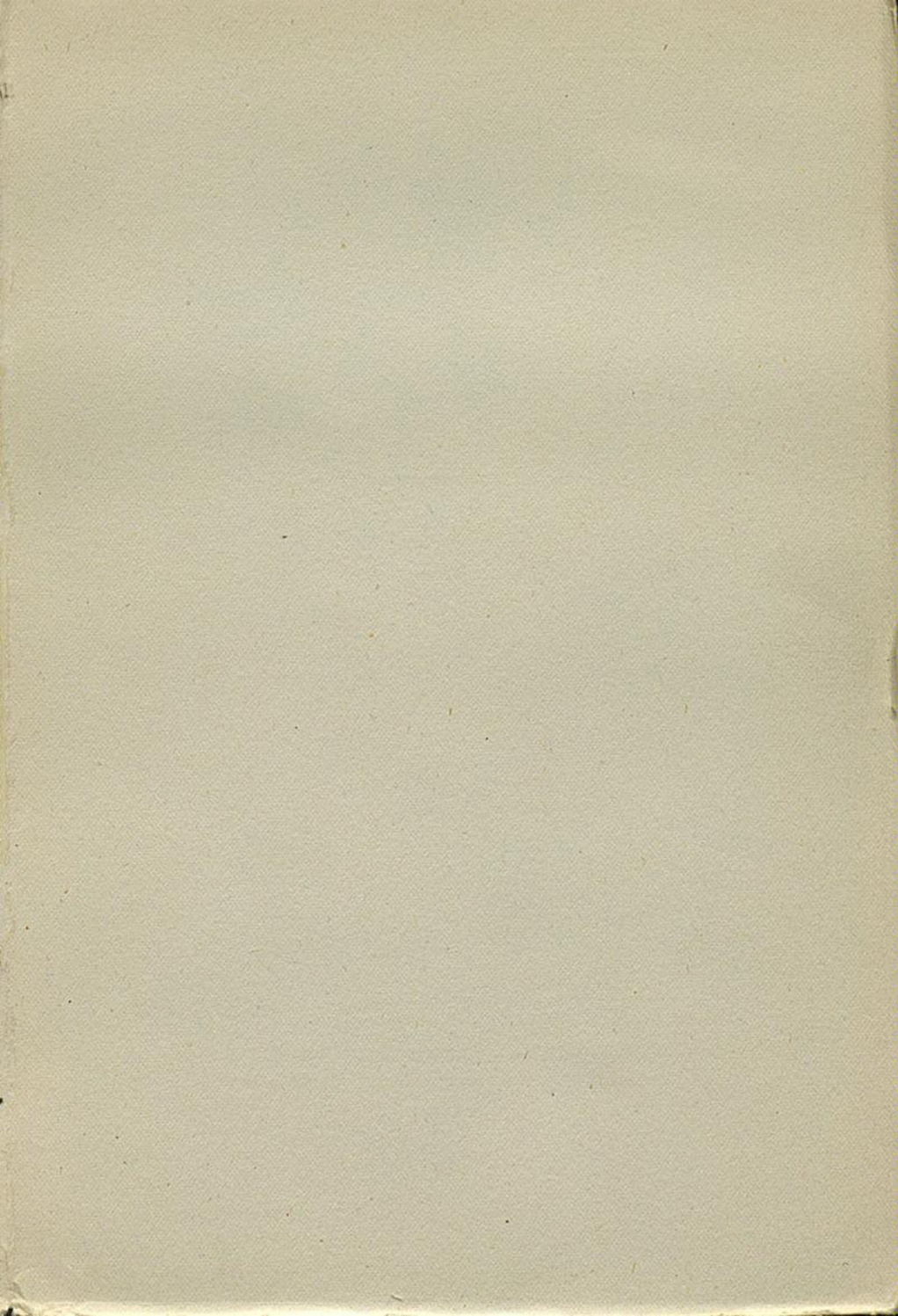
*

*

*

„Naar han tier, blir her tyst.“

Denne følelse har Knut Hamsun med
et uforglemmelig bokstavrim fæstet i vort
sind. Slik følte vi det alle, da det var slut.
Men det maa dog kun bli en foreløbig
stemning; endnu skal mange slegtled vokse
av hans tale, derpaa beror meget. Et folks
værd maales bedst paa den inderlighet, hvor-
med det tilegner sig sine store mænd.

Depotbiblioteket

75sd 47 631

Billedet paa omslaget viser Bjørnson talende paa folkemøte juni 1908.
Gjengit her med velvillig tilladelse av Norsk Kinematografselskab.